

Een broos evenwicht tussen bejaarde broers

Trouw
29 november 1997

theater

AMSTERDAM – Een groot moppergedicht over de onrechtvaardigheden van het leven, dat is 'Schijn bedriegt' van Thomas Bernhard. De oude variété-artiest Karl verwacht het wekelijkse bezoek van broer Robert. Hij knipt zijn teennagels, scheert zich, stoft zijn al glimmend gepoetste schoenen af.

Intussen hangt hij de japonnen van zijn pas overleden levensgezellin Mathilde in de kast, ongetwijfeld om ze straks, als Robert weg is, er één voor één weer uit te halen en zijn oude hoofd er met een nauw merkbare snik diep in te verbergen. Tegen de kanariepiet Maggi spuwt hij zijn gal over het middelmatige talent van Robert, de gepensioneerde acteur, die zijn leven lang vergeefs wachtte op het moment dat hij de rol van King Lear zou krijgen. Hij, de bordenkunstenaar die eens in Lyon 23 borden tegelijk de lucht in kreeg, heeft de hoogste perfectie bereikt en in stilte zijn kunst ontwikkeld - hoe anders dan Robert, die onduidelbaar slissend en snuivend tragedie-speler wou zijn! Het steekt hem dan ook onzegbaar diep dat Mathilde, met wie hij nooit heeft willen trouwen, bij haar dood haar vakantiehuisje naliet aan Robert en niet aan hem. Het Utrechtse collectief van schrijvers/regisseurs

'Growing Up in Public' geeft in de regie van Don Duyns een nieuwe voorstelling van Bernhards fraaie tirade over het verval en de middelmatigheid die ons allen inhaalt. Dat is mooi, want het stuk verdient een opvoeringstraditie. In Nederland hebben we twee zeer verschillende ensceneringen gehad: één kort na de Duitse wereldpremière in 1984 van Claus Peymann: van Discordia, waarin Jan Joris Lamers (Karl) en Titus Muizelaar (Robert) zonder één concessie aan Bernhards realistische setting het geraamte van de tekst schitterend tot klinken brachten; en een 'echt-degelijke' acteursvoorstelling waarin de 'oudjes' Ton Lutz en John Kraaykamp de broers naturalistisch tot leven brachten. Lutz kon, begrijpelijk, niet die meerwaarde halen die Peymanns regie had: daarin speelde Bernhard Minetti de rol van Karl, en voor Minetti had Bernhard zijn stuk speciaal geschreven. En Minetti had als tegenspeler Traugott Buhre. 'Der Schein trügt' is, als zoveel van Bernhards stukken, eigenlijk een grote monoloog; maar Buhre was een fantastische aangever en slachtoffer van Karls gemopper.

In deze nieuwe voorstelling deed Dirk van den Toorn als Robert mij sterk aan Buhre denken, en dat is als compliment bedoeld. Niet alleen in zijn postuur en wit opgekamde haar, maar ook in zijn blik: treurige dofheid en de vileine twinkeling dat Mathilde hem het huisje heeft nagelaten. Hij kan met ongeveinsde hartelijkheid zijn boze broer voorstellen samen op vakantie te gaan. Hans Dagelet als Karl is vooral zichzelf, met die kraakjes in z'n stem en vorsende blik. Hij doet geen moment een poging een oude man te zijn, en wat dat betreft is de voorstelling een waardige opvolger van de Nederlandse première bij Discordia.

Er is wel één opvallend verschil: het toneelbeeld van Elian Smits volgt precies de aanwijzingen van Bernhard op: de oude, ongemakkelijke meubels bij Karl thuis, de kleerkasten, de wastafel met stromend water, de kanarie in z'n vergulde kooi. Voor een (hernieuwde) kennismaking met dit knorrige, ook ontroerende stuk vol geestige rimpelingen is de voorstelling van Growing Up een voortreffelijke gelegenheid.

Hans Oranje

Vanavond en 2-6/12 in Amsterdam (Brakke Grond), 9-13 Utrecht (Huis a/d Werf).

(Advertentie)

Nederlands Blazers Ensemble Home video en de opera Mozart Don Giovanni

AMSTERDAM
CONCERTGEBOUW
3 DECEMBER 20.15 UUR

ARNHEM MUSIS SACRUM
4 DECEMBER 20.15 UUR

ROTTERDAM DE DOELEN
13 DECEMBER 20.15 UUR

AMERSFOORT
ST. AEGTENKAPEL
16 DECEMBER 20.15 UUR

RESERVEREN 020 6237806

Perfecte Wereldverbeteraar

Voorstellingen: 1. Schijn bedriegt, door Growing up in Public. Gezien: 28/11 De Brakke Grond, Amsterdam. T/m 6/11 aldaar; tournee t/m 19/2. Inl (030) 233 4026. 2. De Wereldverbeteraar, door De Paardenkathedraal. Gezien: 29/11 Stadsschouwburg, Utrecht. Tournee t/m 21/2. Inl (030) 271 1414.

Door ANNERIEK DE JONG

Thomas Bernhards bejaarde helden zitten opgesloten in een lichaam dat het amper nog doet en in een geest die van geen wijken wil weten. Ziekte, verval en een snel naderende dood vergewissen hen van de almacht der natuur en toch accepteren zij die niet, integendeel: hoe hopelozener hun toestand, des te heviger zij zich ertegen verzetten. Titaantjes zijn het, deze oude heren die met de controle over hun lijf niet ook nog eens de controle over hun omgeving willen verliezen. Ze tiranniseren dus degene van wie ze afhankelijk zijn en daar dat gepaard gaat met enig woordgeweld vermoeden zij in die ander hun vijand. Wat hen nog eenzamer maakt dan ze al waren.

Zulke groteske toneelpersonages verdienen een grootse regie. Een paar adviezen daaromtrent geeft Bernhard in *Der Weltverbesserer*, een drama dat hij in 1979 schreef. De Wereldverbeteraar legt ergens uit aan zijn vrouw: 'Je voordracht mag niets gekunstelds hebben/ maar hij mag ook weer niet te natuurlijk zijn begrijp je/ Enerzijds immers is het geen kunstwerk/ omdat het om filosofie gaat/ anderzijds is het 't kunstigste dat er bestaat/ Muziek zou het moeten zijn/ enerzijds/ maar het is ook de muziek die de filosofie/ in haar geestelijke hemd zet.'

Regisseur Dirk Tanghe, de nieuwe leider van De Paardenkathedraal, en acteur Peter De Graef hebben naar die paradoxale adviezen geluisterd. Hun *Wereldverbeteraar* is een perfecte combinatie van kunstmatigheid en terloopsheid, van muzikale ritmiek en amuzisch gestamel, van ruwheid en verfijning, wijsheid en dwaasheid, hoop en wanhoop, zin en onzin.

Op de toneelmatigheid van het gebeuren wijst alleen al het knalgele achterdoek van grofgolvend plastic. Het hangt vlakbij het voortoneel en versmalt het podium zodanig dat er maar weinig ruimte voor het spel overblijft. Veel fysieke bewegingsruimte heeft De Graef dan ook niet nodig, want hij speelt een lamme die gekluisterd is aan zijn stoel. De oude man op zijn stoel wordt van

Peter de Graef in *De Wereldverbeteraar* (Foto Sjouke Dijkstra)

onderaf belicht zodat zijn spastische armgebaren spookachtige schaduwen op het achterdoek werpen. Met zijn opgetrokken schouders, grimas en blikkerende tanden lijkt hij zelfs een beetje op Graaf Dracula. En het mooie is dat we deze weerzinwekkend lelijke vent steeds sympathieker gaan vinden. Hij sombert waar wij het zonnetje in huis menen te moeten zijn, hij laat zich gaan waar wij ons beheersen, hij legt de vinger op de zere plek. Geestelijke arbeid vindt hij net zo smerig en belachelijk als al het andere. Niettemin is hij de schrijver van een traktaat met de boodschap dat men de wereld alleen kan verbeteren door haar af te schaffen. Niemand behalve de auteur heeft die boodschap begrepen, maar geleerden uit de hele wereld bestuderen het traktaat om

er op hun beurt een traktaat over te schrijven; zo blijft de mens actief. De man die van bewonderaars abusievelijk de eretitel Wereldverbeteraar heeft gekregen, krijgt nu ook nog eens een eredoctoraat. Bij hem thuis, vanwege zijn verlamming. Tijdens het wachten op de notabelen houdt hij een lange monoloog waarin Thomas Bernhard zoals gewoonlijk tekeergaat tegen de medische stand, het theaterbedrijf, de stad, het platteland, het huwelijk, vrouwen en voortplanting — en nog zo het een en ander. Maar door het geklaag en gekanker heen schrijft het leed van de gehandicapte. De man is namelijk niet alleen lam en halfblind maar ook zo goed als doof. Die opeenstapeling van gebreken wekt hilariteit en vooral medelijden. Ook wij in de zaal horen de

vrouw van de dove heel slecht, via speakers die slechts gemompel doorgeven. Zo begrijpen we iets beter waarom de man steeds denkt dat zij hem in de maling neemt.

Zij (Marie-Louise Stehns) is een kromgetrokken en moegekoioneerde wezen dat telkens van links of rechts opkomt en nooit van achteren, omdat daar dat gele doek de weg verspert. Het bijna tweedimensionale beeld roept associaties op met stripverhalen. De vrouw is geen vrouw maar een vrouwtje, de man geen man maar een mannetje. Ook het mannetje mompelt veel; een zendmicrofoonje moet De Graefs reeds van nature zwakke stemgeluid versterken. De truc werkt: nu kan de acteur nuances aanbrengen die anders alleen in een kleine zaal mogelijk zouden zijn geweest.

Peter De Graef fluistert, zeurt en jankt, met vrijwel hetzelfde schriell-Vlaamse stemmetje dat we kennen van zijn voorstellingen *Itak*, *Ombat* en *Henry*. En net als in die zelfgeschreven solo's is hij ook hier een fantast, een kind, een tovenaarsleerling. Zoals deze solist een ei kapotknijpt, zoals hij bruine stroop uit mond en neus laat stromen, zoals hij goochelt met een witte muis: dat is theater en poëzie tegelijk, dat is op en top tragikomedie.

Ook regisseur Don Duyns, van de theaterfirma Growing up in Public, heeft een tragikomische vorm gezocht voor een stuk van Thomas Bernhard. *Schijn bedriegt* (*Der Schein trügt*, 1984) is evenals *De wereldverbeteraar* een drama over de ouderdom en de last van het niet aflatende denken. Het is tevens een drama over rivaliteit: Karl haat en benijdt zijn broer Robert, omdat Karl in zijn jonge jaren 'maar' een variété-artiest was terwijl Robert aanzien genoot als acteur. Ingrediënten te over voor een bittergeestige voorstelling.

Don Duyns beging de vergissing Hans Dagelet en Dick van den Toorn in een fantasieloos decor neer te planten. Alles, van wasbak tot een rek vol glimmende schoenen, staat er echt. En vervolgens doet men er niets mee. Veelzeggende details ontbreken, de taal krijgt vleugels noch stekels. Dagelets Karl blijft een saaie doorsnee-kerel. Van den Toorns Robert is weinig meer dan een sullig supplement. Hun clichémannetjes zijn verre van leuk en al helemaal niet ontroerend. Ze zouden een voorbeeld kunnen nemen aan Peter De Graef. Die doet wat een acteur altijd moet doen: nadenken, heel diep nadenken voordat hij begint te spelen.

'Schijn bedriegt' ontrafelt familieverhoudingen

Voorstelling: 'Schijn bedriegt'; auteur: Thomas Bernhard; gezelschap: Growing up in public; regie: Don Duyns; spel: Hans Dagelet, Dick van den Toorn; gezien: Theater De Brakke Grond, Amsterdam; info: 030-2334026.

„Alles irriteert me.” Aan het woord is Karl, oud variété-artiest. Eenzaam en mopperend brengt de bejaarde man zijn dagen door. Zijn overleden vrouw Mathilde krijgt er postuum van langs. En ook voor zijn broer Robert, vroeger acteur, heeft hij geen goed woord over. Zelf is de man boven alle kritiek verheven. Op zoek naar orde en netheid deelt hij de wereld keurig in, gerangschikt in wit en zwart.

'Schijn bedriegt' is een typisch Thomas Bernhard-stuk. Gesitueerd in een kleinburgerlijk milieu zijn twee familieleden aan elkaar overgeleverd, de een dominant, de ander bang en ingehouden. Levenslange irritaties spreekt men niet uit. Toch wordt er veel gezegd, vooral door Karl maar communicatie is dat niet. Het zijn ingeslepen gedragspatronen die de eenzijdige conversatie bepalen. Wederzijdse pogingen tot positieve inbreng worden in de kiem gesmoord. Toch gaan hun tweewekelijkse bezoeken aan elkaar door. Dinsdag reist Robert naar Karl, donderdag gaat het andersom.

Robert, de acteur, wordt getypeerd als leeghoofd en hypochonder. Karl, de artiest, als 'hersenfetisjist'. Deze bestaande beelden van elkaar worden nimmer uitgewist. Toch zorgt de dode Mathilde voor een verrassing. Het zomerhuisje dat ze bezat heeft ze niet haar echtgenoot nagelaten maar haar zwager Robert. Dit ongebruikelijke feit zet impliciet de familieverhoudingen op z'n kop en suggereert een andere werkelijkheid dan door Karl neergezet.

Hans Dagelet speelt een geloofwaardige variété-artiest Karl, de schouders gebogen, een stramme tred, de stem vermoeid en monotoon. Onkreukbaar en vergenoegd gaat hij door het leven, er voortdurend op uit zijn broer te overtroeven. De lange monologen spreekt hij als vanzelf, natuurlijk, zonder van zijn personage een cliché te maken. Toch had wat mimiek op gezette tijden best gekund. De confrontatie aan het eind bijvoorbeeld — beide broers bij Robert thuis

— blijft wat aan de vlakke kant.

Dick van den Toorn, die Robert speelt, lijkt aanvankelijk in deze 'Schijn bedriegt' niet helemaal op zijn plek. Een uiterlijk dat net te kolderiek is, een manier van spreken in het begin die niet harmonieert met zijn rol van oud-acteur van het serieuzere repertoire. Regisseur Don Duyns had op dit punt voor meer eenheid moeten zorgen. Gelukkig stoort die discrepantie op den duur steeds minder. Dan vindt ook Van den Toorn zijn draai in een 'Schijn bedriegt' waarin feilloos de menselijke verhoudingen worden bloot gelegd.

Lies Schut

■ **ROLLING STONES** — *Er is veel animo voor de concerten die de Rolling Stones volgend jaar zullen geven in de Amsterdam Arena. De eerste show op 29 juni was zaterdagmorgen binnen 25 minuten uitverkocht. Organisator Mojo deelde mee dat direct werd doorgespeeld met de verkoop van een extra show op 1 juli. Ook hiervoor zijn geen kaarten meer. Momenteel loopt de verkoop van een derde optreden op 2 juli.*

■ **LUBBERHUIZENPRIJS** — *De Geertjan Lubberhuizenprijs 1996 voor literaire prozadebuten is toegekend aan Abdelkader Benali. Hij krijgt de prijs van tienduizend gulden voor zijn roman 'Bruiloft aan zee'. Het is de dertiende keer dat de prijs door de Marten Toonder Stichting wordt uitgereikt. Abdelkader Benali werd in 1975 in Marokko geboren en woont sinds 1979 in Nederland.*

Telegraaf
1 december 1997

Twee oude mannen

TONEEL

De wereldverbeteraar. Tekst: Thomas Bernhard. Regie: Dirk Tanghe. Gezien: 28/11 in Stadsschouwburg, Utrecht. Tournee tot 21/2; 25/1 Stadsschouwburg Amsterdam. Schijn bedriegt. Tekst: Thomas Bernhard. Regie: Don Duyns. Gezien: 29/11 in De Brakke Grond, Amsterdam. Daar nog tot 6/12, aansluitend tournee tot 19/2.

Vrijdag speelden twee gezelschappen hun eerste voorstellingen van een stuk van Thomas Bernhard. Twee premières op dezelfde dag is sneu voor de regisseurs Don Duyns en Dirk Tanghe. Tweemaal Bernhard; overleeft het publiek dat wel?

Ik kan niet namens de anderen spreken, maar de overdosis Bernhard is mij goed bevallen. Ik vond het zelfs jammer dat er dit weekeinde niet nog een stuk van Thomas Bernhard in première ging. Ik had dan naar nog meer overeenkomsten kunnen zoeken en me nogmaals kunnen onderdompelen in de specifieke Bernhard-taal.

De situatie waarop Bernhard altijd teruggrijpt, is die van de plek waar oude mensen terugblikken op een mislukt leven. Om iets te doen te hebben vechten ze onbenullige kwesties uit. In sommige Bernhard-stukken houden oud-nazi's gezellige bijeenkomsten, waarin zij de nederlaag bejammeren.

Over het nazi-verleden ging het dit weekeinde niet, in elk geval niet expliciet. Wat *De wereldverbeteraar* bij het gezelschap De paardenkathedraal en *Schijn bedriegt* van Growing up in Public gemeen hebben, is de grote teleurstelling aan de rand van het graf.

In *De wereldverbeteraar* wacht de wereldverbeteraar, een stokoude invalide man gespeeld door Peter de Graef, 's ochtends vroeg al op een delegatie die hem later die dag een eredoctoraat zal verlenen. In afwachting van het grote moment terroriseert hij zijn huishoudster.

Schijn bedriegt gaat over de oude variété-artiest Karl (Hans Dagelet) en zijn jongere broer Robert (Dick van den Toorn), een acteur die nooit grote rollen heeft gekregen. Ze treuren allebei om Karls vrouw Mathilde, die onlangs overleden is. Het leven

gaat door, in een eindeloze herhaling van visites die zij elkaar maken.

De twee voorstellingen laten twee totaal verschillende visies zien op het regisseren van Bernhard, die tot uitdrukking komt in hoe de acteurs oude mannen spelen. Peter de Graefs wereldverbeteraar is een lichamelijk wrak. Er zit een trillend monster op het toneel, met een gezicht als een middeleeuwse waterspuwer, door spasmen vertrokken. Zijn stem schuurt en trekt - het is een gruwel om naar hem te moeten luisteren.

Hans Dagelets Karl, de variété-artiest, is een kwieke oude baas, net als zijn jongere broer Dick van den Toorn. Van het lichamelijk verval, als dat er al zou zijn, is niets te bespeuren. Regisseur Don Duyns kiest ervoor de ouderdom te tonen in de avondse spullen van Karl, terwijl Tanghe het decor heeft afgeschafte en de spelers voor een gele plastic wand laat zitten.

Dirk Tanghe en acteur Peter de Graef wisten mij in tweeëneen-half uur in hun macht te krijgen. Er was urenlang slechts die man in die stoel, die zeurt en klaagt en veel te veel praat. Gaandeweg raakte ik in een roes; de wereldverbeteraar beukte me murw met zijn stem, op dezelfde manier waarop hij zijn huishoudster kapot maakte.

Ook Hans Dagelet heeft een lange monoloog in *Schijn bedriegt*, over zijn overleden echtgenote en zijn vak als bordenkunstenaar in het variété. Zijn tekst riep niet hetzelfde onbehagen op, misschien doordat Dagelet ondertussen zoveel moest doen van zijn regisseur. Hij moest zich scheren, zich aankleden, aan spullen friemelen; het leidde af van de tekst.

Don Duyns-haat, om met Bernhard te spreken? Nee, absoluut niet. Zonder de Tanghe-regie in Utrecht in het achterhoofd is zijn voorstelling een frisse Bernhard-interpretatie. Wellicht ligt het ook niet aan Duyns maar aan de tekst van *Schijn bedriegt* zelf, die minder beklemmend is. De broers gaan te relaxed met elkaar om; hun conflict is nog niet hoog genoeg opgelopen om elkaar, en daarmee het publiek, tot razernij te brengen.

Vervreemding zeker

Bij sommige voorstellingen heb ik het gevoel dat ik ze al honderd keer heb gezien. Op een gordijnloos toneel in een decor met een paar zetstukken zie je, vlak voor je snufferd, eenzame figuren traag door zielelijke appartementen gaan en volg je, in monoloog of langs-elkaar-heen-dialoog, hun staccato gedachtesprongen. Dit soort tristesse – in programmaboekjes en recensies vaak als tragikomisch aangemerkt – wordt zelden realistisch, laat staan naturalistisch, maar gestileerd vormgegeven. Vormtoneel heet zoiets, geloof ik. Ook hoor je het woord 'vervreemding' vallen. Karakterspel, typing of andere potsenmakerij is in dit soort opvoeringen uit den boze. Hoe minder er in andermans huid wordt gekropen, hoe duidelijker de personages schijnen te gaan leven. Eigenlijk mogen de spelers hun rol alleen maar 'aangeven'.

In de jaren zestig werd veel "modern toneel" op die ingehouden manier gespeeld. Een desolate toon en introvert blikkenschap volstonden om veel duidelijk te maken. Wat eigenlijk? Meestal begreep ik niets van dat soort opvoeringen. Ik wilde graag, toen al, geamuseerd of ontroerd worden, maar dat was niet de bedoeling. Nog steeds niet. Het publiek moet zelf aan de slag: jong en lui, zit er niet als een zoutzak bij. Dit in tegenstelling tot de acteurs. Die hebben iets lamgeslagens. De regisseur, die als geen ander begrijpt wat de toneelschrijver heeft bedoeld, is tijdens de repetitieperiode uitentrueren in de weer geweest om hun het stuk uit te leggen,

DICK WARD

zodat ze het bijna net zo goed begrijpen als hij. Nu fungeren ze alleen nog als doorgeefluik: ze zijn hun rol niet, maar laten die zien. Want, zo heeft de regisseur uitgeroepen: "Toe nou, jongens, die tekst spreekt al voor zichzelf!"

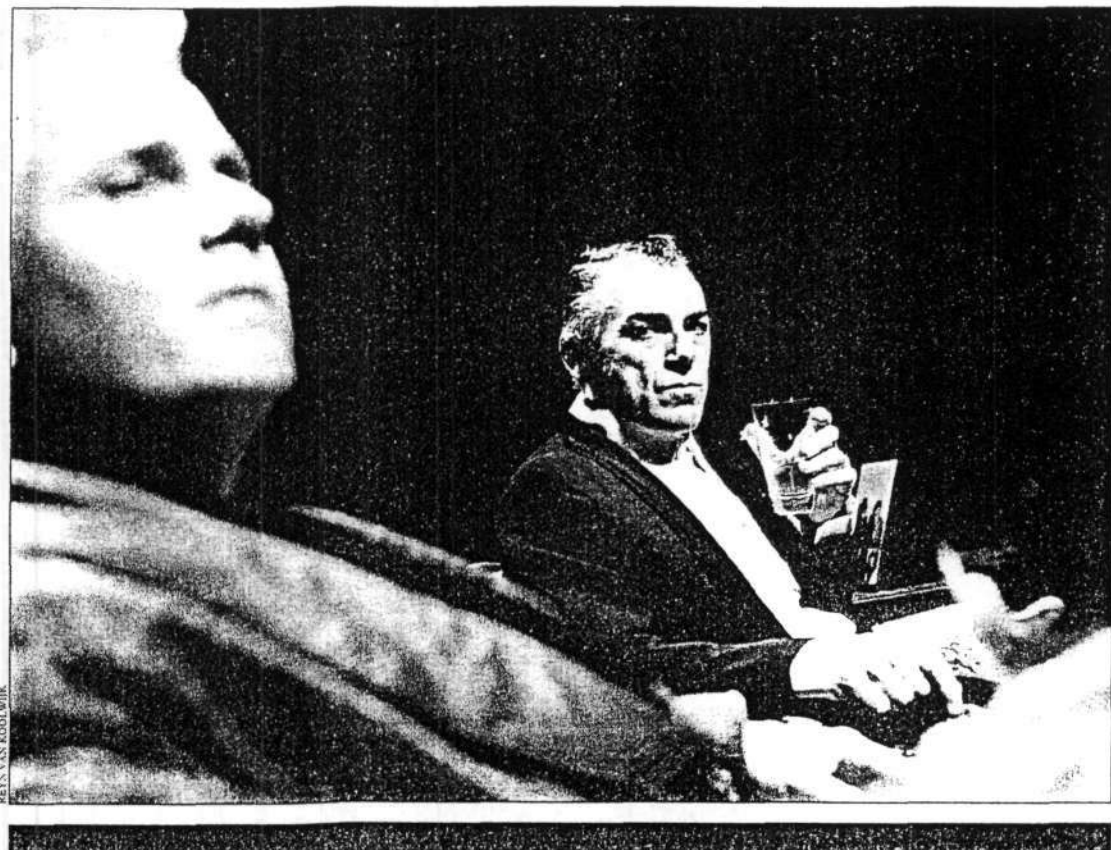
Ik houd niet van underacting tot meerdere glorie van een boodschap. Zonde van de toneelspelers en hun talent. Wat een verademing was het als Guus Hermus in een Pinter stond. Over naturalisme gesproken. En wat een feest laatst: Pierre Bokma in *Ashes to ashes*. Al begreep ik niet precies waar het allemaal om draaide – het zal het menselijk tekort wel weer zijn geweest – ik was geboeid omdat er een mensch, om dat enge woord te gebruiken, op die bühne (idem) stond, met wie viel mee te leven. Het enige interessante, op het toneel en in het dagelijks leven, is particulier wel en wee. Via de compassie met de eenling kom je toe aan het hele mensdom. Niet andersom.

Vorige week zag ik *Schijn bedriegt* van Thomas Bernhard, die kluzenaar die zijn boerderij in Opperoostenrijk zelf een 'denkkerker' noemde. Nou, dan weet je het al. In zijn postume geldingsdrang schijnt de schrijver testamentair te hebben verboden dat zijn stukken worden opgevoerd. Dat geldt blijkbaar niet voor ons landje, want

Schijn bedriegt wordt al voor de derde keer gespeeld, ditmaal in een regie van Don Duyns met Hans Dagelet als de pretentieuze oud-variété-artiest Karl en Dick van den Toorn als zijn broer Robert, sullige acteur-inruste. De eerste versie door het Publiektheater met Ton Lutz en John Kraaykamp heb ik gemist. Helaas, want dan had ik misschien geweten hoe de 'schrijnend geestige wereld van de bejaarde broers' eruit had gezien in een schrijnend geestige opvoering van twee bejaarde acteurs.

Nu laten twee jongemannen in de kracht van hun leven de uitgebluste oudjes 'zien'. Vervreemding zeker, die verdwaald is zeker. Dagelet, die het midden houdt tussen een gefrustreerde intellectueel en een als dandy aangeklede buiksprekerspop, is af en toe heus ontroerend, zoals met zijn neus in de kleren van zijn overleden geliefde en vooral tijdens het uitspreken van de prachtige slotzin, maar vaker verzandt hij in – gestileerde – mannetjesmakerij. Wat Dick van den Toorn betreft; zodra deze acteur pur sang opkomt, wordt het spannend. Daar heb je het weer, evenals bij de spelers die ik net noemde: dat menselijk tekort samengebald in één persoon. Van den Toorn speelt, ondanks zichzelf, dwars door die jarenzestigregie heen en maakt van het naar liefde hunkerende grote kind een schrijnend juweel. Schrijnend, maar, naar mijn smaak, niet geestig genoeg. Maar waarschijnlijk mocht dat niet van de regisseur. /

Growing up in Public,
'Schijn bedriegt'

Dick van den Toorn (links) en Hans Dagelet in 'Schijn bedriegt'

THEATER

Schijn bedriegt

'Schijn bedriegt', door Growing Up in Public. Tekst Thomas Bernhard, regie Don Duyns, spel Hans Dagelet en Dick van den Toorn

Nog maar kort geleden is Mathilde gestorven, de levensgezellin van de voormalige variëteartiest Karl. De vereenzaamde oude man denkt hardop na over hun relatie, over zijn vroegere carrière als jongleur met borden, *Tellerkünstler*, over de literatuur, de filosofie en de muziek, zijn drie liefhebberijen in het leven. Iedere dinsdag komt zijn jongere broer Robert op bezoek en Karl gaat op donderdag bij Robert langs. Robert is acteur geweest. Koning Lear heeft hij nooit gespeeld, wat hem dwarszit, maar op zijn hoofdrol in Goethes *Torquato Tasso* is hij met recht trots, want dat is ook niet niks.

Toen ze jong waren, werd Robert door hun ouders voorgetrokken en nog altijd doet Karl zijn best om zijn zachtvaardige, onprettentieuze, hypochondrische broer te domineren met zijn hele en halve wijsheden. Robert is vrijgezel gebleven, kennelijk was Mathilde voor hem ook heel belangrijk. Het is zelfs denkbaar dat zij een verhouding hebben gehad, want het merkwaardige is dat Mathilde haar weekendhuisje in het bos aan Robert heeft vermaakt en niet aan haar vaste partner Karl. Voor Karl is dat onbegrijpelijk maar voor de toeschouwer is het dat minder. Karl zal zijn gezellin ongetwijfeld regelmatig gekleineerd hebben, want dat doet hij ook nu nog postuum. Hoewel hij veel van haar heeft gehouden en haar heel erg mist. De twee broers praten over

Mathilde, hun carrières, hun ouders, de muziek, hun levens. Als ze thuis alleen zijn, houden ze lange gesprekken met zichzelf. Een groot deel van *Der Schein trügt* bestaat uit de lange monologen die Thomas Bernhards voornaamste stijlkenmerk zijn.

Toen de Oostenrijkse aartsmopperaar *Schijn bedriegt* schreef, moet hij opmerkelijk mild gestemd zijn geweest; het stuk is een liefdevol portret van twee oude mannen in de schaduw van de dood. Het is bekend dat Bernhard zijn personages aan de werkelijkheid ontleende en ook deze twee Weense oude heertjes hebben een hoog werkelijk-

heidsgehalte. Ze lijken zo te zijn weggeplukt uit een koffiehuis of van een parkbankje. Ongetwijfeld gaf de schrijver hun ook autobiografische contouren mee en vertegenwoordigen zij aspecten van hemzelf.

Thomas Bernhard psychologiseerde nooit. Hij liet zijn figuren uit de taal ontstaan, ze leven door te spreken. Het ontbreken van een psychologische duiding geeft de toeschouwer de gelegenheid om uit de veelheid van biografische details die uit de tekst opdoemen de figuren zelf in te vullen. Dat geldt ook voor de grote afwezigheid, de over-

den Mathilde, die in wezen de derde persoon in dit stuk is.

Don Duyns regisseerde deze voorstelling, die gespeeld wordt door Hans Dagelet als Karl en Dick van den Toorn als Robert, heel fijnzinnig en zonder enig effectbejag. Volstrekt helder ontvouwt zich voor onze ogen het gekrompen wereldje dat door deze twee oude heren bewoond wordt. Hans Dagelet en Dick van den Toorn zijn (nog lang) niet zo oud als hun personages en spelen hun rollen ook niet ouder. Ze geven hun vooral de rust van de oude dag mee, het tempo is kalm maar niet traag. Als Karl een broek aantrekt, duwt hij zijn benen met snelle bewegingen in de pijpen, om niet om te vallen. Een oudere heer zou dat niet zo vlug kunnen. Ik las eens een artikel van de Engelse schrijver J.B. Priestley, waarin hij zijn dagindeling beschreef. Als hij was opgestaan en zich had aangekleed, daalde hij de trap af om te ontbijten, daarna deed hij de post, dan ging hij aan het werk. Om half-twaalf dronk hij een glas sherry, gevolgd door de lunch. Dan een kleine rustperiode, thee, dan weer aan het werk. Voor het diner dronk hij een glas whisky. Vaak dineerde hij buitenshuis of ging hij naar een ontvangst of een toneelvoorstelling. Maar hij was toen al tweeëntachtig jaar en het aantrekken van zijn broek kostte hem 's ochtends wel vijf minuten, het aankleden een halfuur. Ook het afдалen van de trap duurde bijna vijf minuten. Nu zijn Karl en Robert nog geen tachtig, maar toch...

Het acteren is dus niet gericht op een realistische of impressionistische weergave van het leven van de oude dag, maar op het blootleggen van de emoties die onder de woorden liggen. En dat lukt deze acteurs bijzonder goed. Hoewel er permanent gesproken wordt, heeft de voorstelling de stilte van een aquarium.

Het enige wat voor mij een klein beetje ontbrak, was een subtiele band met het verleden. Om twee kleine voorbeelden te geven: Karl is een schoenenfetisjist. Op het toneel staan twintig paar schoenen die hij af en toe een beetje oppoetst. Zo iemand (ik heb een man gekend die veertig paar schoenen bezat) zou zijn schoenen nooit aantrekken zonder gebruik te maken van een schoenlepel. En de elegante Karl zou zijn jaszakjes nooit open, maar altijd met een knoop gesloten dragen. Maar verder heb ik genoten van het heldere spel en met groot genoegen deze mooie, subtiele tekst beluisterd.

GERBEN HELLINGA

'Schijn bedriegt' in Toneelschuur Liefdevol portret van twee oude mopperkonten

THEATER • RECENSIE

MARGRIET PRINSEN

Growing Up In Public speelt 'Schijn bedriegt' van Thomas Bernhard. Regie: Don Duyns. Spel: Hans Dagelet en Dick van den Toorn. Gezien: 29/11 Frascati Amsterdam. Nog te zien: Toneelschuur Haarlem, 21 en 22 januari.

Een rek met drie rijen vrijwel identieke, bruine herenschoenen is het enige dat opvalt in de huiskamer van Karl. Zijn trots is een paar schoenen van vijftendertig jaar oud, handgemaakt en nog zo goed als nieuw! Een schoenveter die knapt, is voor hem een catastrofe.

Karl is één van de twee bejaarde broers die Thomas Bernhard ten tonele voert in zijn *Schijn bedriegt*. Het stuk is hier eerder te zien geweest, bij het Publiektheater en bij Maatschappij Discordia en nu wordt het door Don Duyns geregistreerd met in de hoofdrollen Hans Dagelet als Karl en Dick van den Toorn als Robert.

In *Schijn bedriegt* toont Bernhard op de van hem bekende, meedogenloze wijze de nog maar heel beperkte wereld van de twee broers. Het stuk begint met een lange monoloog van Karl die in zijn flanellen ondergoed rondbanjert, in afwachting van het gevreesde bezoek van zijn broer. Op dinsdag en donderdag leggen zij bezoekjes bij elkaar af. Voor hen allebei is dat nog het enige vaste patroon in hun leven en al zeggen zij elkaar te haten, zonder elkaar kunnen ze ook niet.

Karl is een gevierd variété-artiest geweest, een zogeheten 'bordenkunstenaar'. Robert is oud-acteur en al heeft hij ooit

een mooie hoofdrol in *Torquato Tasso* gespeeld, zijn vurige wens om ooit nog eens de 'Lear' te spelen, zal vermoedelijk wel nooit meer werkelijkheid worden. Verloren dromen en ambities en de last van de ouderdom, daar gaat *Schijn bedriegt* over. 'We zouden niet zolang moeten leven dat we onze leesbril nodig hebben voor het knippen van de teennagels', moppert Karl tegen zichzelf.

De kracht van Bernhard's teksten is vaak dat je, ondanks het feit dat hij de meest miezige zeurpieten een aaneenschakeling van kleinzieligheden en mistroostige feitjes laat debiteren, toch van zijn miserabele personages gaat houden. Dat geldt zeker ook voor *Schijn bedriegt*, al is de uitvoering van Growing Up in Public niet altijd even overtuigend. De karakters van de twee oude mopperkonten blijven teveel aan de oppervlakte. Hans Dagelet geeft Karl lichtelijk nerveuze trekjes mee en een hang naar discipline; Dick van den Toorn heeft een wel erg jonge uitstraling en zoekt de typering van zijn personage vooral in wat wollig voor zich uit staren. Ook zijn hypochondrie komt niet uit de verf, hij is veel te vitaal om te overtuigen.

Wel erg mooi gedaan en geestig zijn vooral in het tweede bedrijf een aantal dialogen, bijvoorbeeld een gesprekje over een al dan niet te lange broek. Door de eindeloze herhalingen van zo'n onbenullig gegeven wordt het een scène die het midden houdt ergens tussen poëzie en slapstick.

SCHIJN BEDRIEGT

Growing Up In Public brengt na de Zomertrilogie van F.X. Kroetz opnieuw een stuk uit het Duitse taalgebied: 'Der Schein Trügt' van Thomas Bernhard, gespeeld door Hans Dagelet en Dick van den Toorn. Een confrontatie tussen de bejaarde broers Karl en Robert. Ze hebben alles verloren en klampen zich aan elkaar vast. Woensdag en donderdag, 20.30 u. Toneelschuur, Smedestraat 23, Haarlem.